

Bij de boekpresentatie van “Pacifisme in tijden van oorlog”

“Oekraïne verliest in hoog tempo controle aan het Oostfront”, luidt een kop in Trouw van gisteren. In de Volkskrant het artikel “Beiroet in het hart geraakt, hoever wil Israël nog gaan”. Oorlogsverslaggeving neemt sinds 24 februari 2022 en vooral sinds 7 oktober van het vorig jaar een steeds grotere plaats in onze media in. Ik vermoed dat veel mensen door de vele onheilsberichten murw worden en het niet meer willen of kunnen volgen. Tegelijkertijd heeft in de nationale en Europese politiek de omslag plaatsgevonden in visie en beleid met betrekking tot defensie en bewapening. Bij de presentatie van de defensienota begin september sprak commandant der strijdkrachten Onno Eichelsman over de nieuwe dreigingen waarmee Nederland te maken heeft. Defensie, zo zei hij, is het slot op de deur dat vijanden moet afschrikken. ‘Niemand wil oorlog. Al onze inspanningen, zowel van Nederland als onze bondgenoten, zijn er op gericht oorlog te voorkomen’, aldus Eichelsman.

Oud politicus en voorzitter van Pugwash Jan Hoekema schreef op 25 september in de Volkskrant een bijdrage over de dreigende nieuwe wapenwedloop in Europa. Maar anders dan in de jaren '60 en '80 verloopt de herbewapening van Europa vrijwel geruisloos.

Dit is de context waarin uw beweging Kerk en Vrede vandaag stilstaat bij het 100-jarig bestaan en een boek presenteert over de geschiedenis. Hartelijk dank aan het bestuur voor de uitnodiging om als voorzitter van de Raad van Kerken vandaag een exemplaar van “Pacifisme in tijden van oorlog” in ontvangst te nemen en er een paar woorden over te zeggen. Het boek telt ruim 400 pagina's en ik ben blij dat ik enkele weken geleden een pdf mocht ontvangen zodat ik het alvast kon lezen.

Allereerst hulde aan Greetje Witte Rang die het archief van Kerk en Vrede heeft geordend en op basis daarvan dit boek heeft samengesteld. Zoals zij zelf aangeeft is het geen wetenschappelijke publicatie op basis van diepgravend historisch onderzoek. Nu de bronnen beschikbaar en toegankelijk zijn, zou zo'n onderzoek er zeker moeten komen. De publicatie die vandaag het licht ziet is een jubileumboek waarin het verhaal van Kerk en Vrede vanuit het eigen perspectief wordt verteld. Het boek opent met een geactualiseerde verwoording van het gedachtegoed van Kerk en Vrede. Dit als basis voor het gesprek binnen

Kerk en Vrede en voor het gesprek met en in kerken vandaag. Uitgangspunt is de weigering om te vertrouwen op geweld, de afwijzing van iedere poging tot religieuze of ethische rechtvaardiging van geweld en de oproep tot actieve geweldloosheid in dienst van gerechtigheid.

Vervolgens wordt in negen hoofdstukken de geschiedenis van Kerk en Vrede thematisch beschreven. Boeiend vind ik de biografische schetsen van de oprichters van de beweging ds. Hilbrandt Boschma, ds. Han Hugenholtz en de remonstrantse theoloog Gerrit Jan Heering. Zijn boek 'De zondeval van het christendom' dat tussen 1928 en 1953 meerdere keren werd uitgegeven heeft een grote impact op de beweging gehad. Bram Grandia noemt het de Bijbel van het christen antimilitarisme.

Hoewel aan hem geen portret gewijd is ben ik persoonlijk geraakt door de vele citaten in het boek van de ethicus Hannes de Graaf die van 1951 tot 1971 voorzitter was van Kerk en Vrede. Prof. Hannes de Graaf (1911-1991) had een bewogen leven. Hij overleefde – gescheiden van zijn gezin – de internering in een Jappenkamp en bekeert zich na de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki tot het christelijk pacifisme. Toen ik in 1983 aansloot bij de subcommissie Oost-Europa van de Raad van Kerken was Hannes de Graaf nog net voorzitter. We kwamen bij elkaar in het huis van Hebe Kohlbrugge in Utrecht. De Graaf en Kohlbrugge waren tot 1968 lid van de Praagse Vredesconferentie. Vanwege de Russische inval in Tsjechoslowakije en het feit dat Praagse Vredesconferentie aan de leiband van de communistische machthebbers liep, braken ze ermee. Wat mij in Hannes de Graaf aanspreekt is dat de pacifistische overtuiging niet afdoet aan de benoeming van kwaad en onrecht. En dat hij in de omgang met andersdenkenden wijsheid en mildheid betrachtte.

Uit het boek wil ik nog twee zaken naar voren halen. Ten eerste de gemarginaliseerde positie van Kerk en Vrede en tweede de verhouding tot de kerken.

Uit het boek blijkt dat het principiële verzet tegen dienstplicht, bewapening en ook tegen de NATO leidde tot een gemarginaliseerde positie niet alleen in de samenleving maar ook binnen de kerken. Na de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog leek de tijd rijp voor een pacifistische beweging. Mij trof op pag. 158 het Manifest tegen de militaire africhting der jeugd en den militaire dienstdwang” uit 1930 en dan met name de indrukwekkende namen onder dat manifest zoals

Albert Einstein, Sigmund Freud en Stefan Zweig naast voortrekkers van Kerk en Vrede, Hugenholtz en Heering.

Ondanks die belangrijke intellectuele steun kreeg de beweging in de jaren dertig te maken met uitsluiting, het sterkste wel in de Gereformeerde Kerken. In de periode na de Tweede Wereldoorlog wordt dat isolement geleidelijk doorbroken al blijft Kerk en Vrede buitengewoon kritisch op kerkelijke stellingnames over oorlog en vrede en dat geldt zowel voor stellingnames van de Hervormde Kerk als de Rooms-Katholieke Kerk. Die gaan Kerk en Vrede niet ver genoeg.

Dit leidt – en dat brengt mij bij het tweede punt – tot een spanningsvolle relatie tot kerken die de pacifistische lijn van Kerk en Vrede op basis van hun overwegingen niet of niet helemaal volgen. Ik vind het van belang dat Greetje Witte in het hoofdstuk over de relatie tussen Kerk en Vrede en de kerken schrijft dat uit alle publicaties van Kerk en Vrede liefde spreekt voor de kerk en de daarmee verbonden hoge verwachtingen van kerk en theologie. Dat is de basis voor een relatie en inhoudelijk gesprek.

Wat de Raad van Kerken betreft is het opvallend dat personen van de beweging die in dit boek naar voren komen zoals Kees Nieuwerth, Yosé Höhne Sparborth en de huidige voorzitter Henk Baars vele jaren vanuit hun kerkgenootschap, maar waarschijnlijk toch ook vanuit Kerk en Vrede, hoewel dat nooit geëxpliciteerd is, nauw betrokken zijn bij het werk van de Raad van Kerken en in het moderamen, de plenaire raad en beraad- en werkgroepen bijgedragen hebben en gehoord zijn. De recente kritiek in de media vanuit Kerk en Vrede dat kerken en de Raad van Kerken het laten afweten in het engagement voor vrede vind ik gemakkelijk en onterecht.

We leven in een gevaarlijke tijd waarin de logica van oorlog en geweld zich opnieuw doorzet. Oorlog en geweld zijn niet uit deze wereld uit te bannen, maar kerken en religies hebben wel een grote verantwoordelijkheid in het voorkomen en bestrijden van de religieuze legitimering van oorlog en ook voor het bevorderen van vrede tussen landen, volkeren, culturen en religies. De Kerken in Nederland en de Raad van Kerken lopen daar niet voor weg.

Graag wil ik afsluiten met de Dagteksten van 30 september van de EBG en een gebed van onze oud-secretaris Willem van der Zee.

Abner riep naar Joab en zei: 'Zal het zwaard voor eeuwig blijven verslinden? Weet u niet dat er uiteindelijk bitterheid overblijft?' 2 Sam. 2:26 (HSV)

Jezus zei: 'Steek je zwaard terug op zijn plaats. Want wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard omkomen.' Mat. 26:52

O God, breng ons telkens te binnen
dat vrede het woord is
voor uw wil met ons,
dat het uw eer te na komt
als wij in onvrede leven,
dat ieder mens
geroepen wordt
en bij machte is
uw vrede te dienen,
dat Gij het zijt
die ons daartoe in staat stelt.

(uit: W. van der Zee 'In het huis van de Levende')

Geert van Dartel
voorzitter Raad van Kerken in Nederland

[Boek: Pacifisme in tijden van oorlog | Theologie.nl](#)